

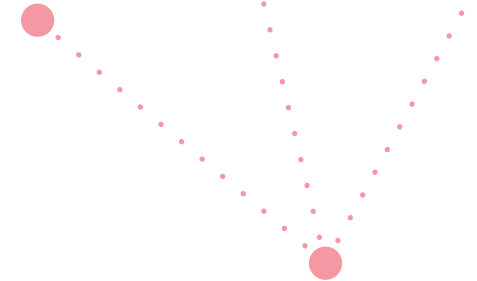
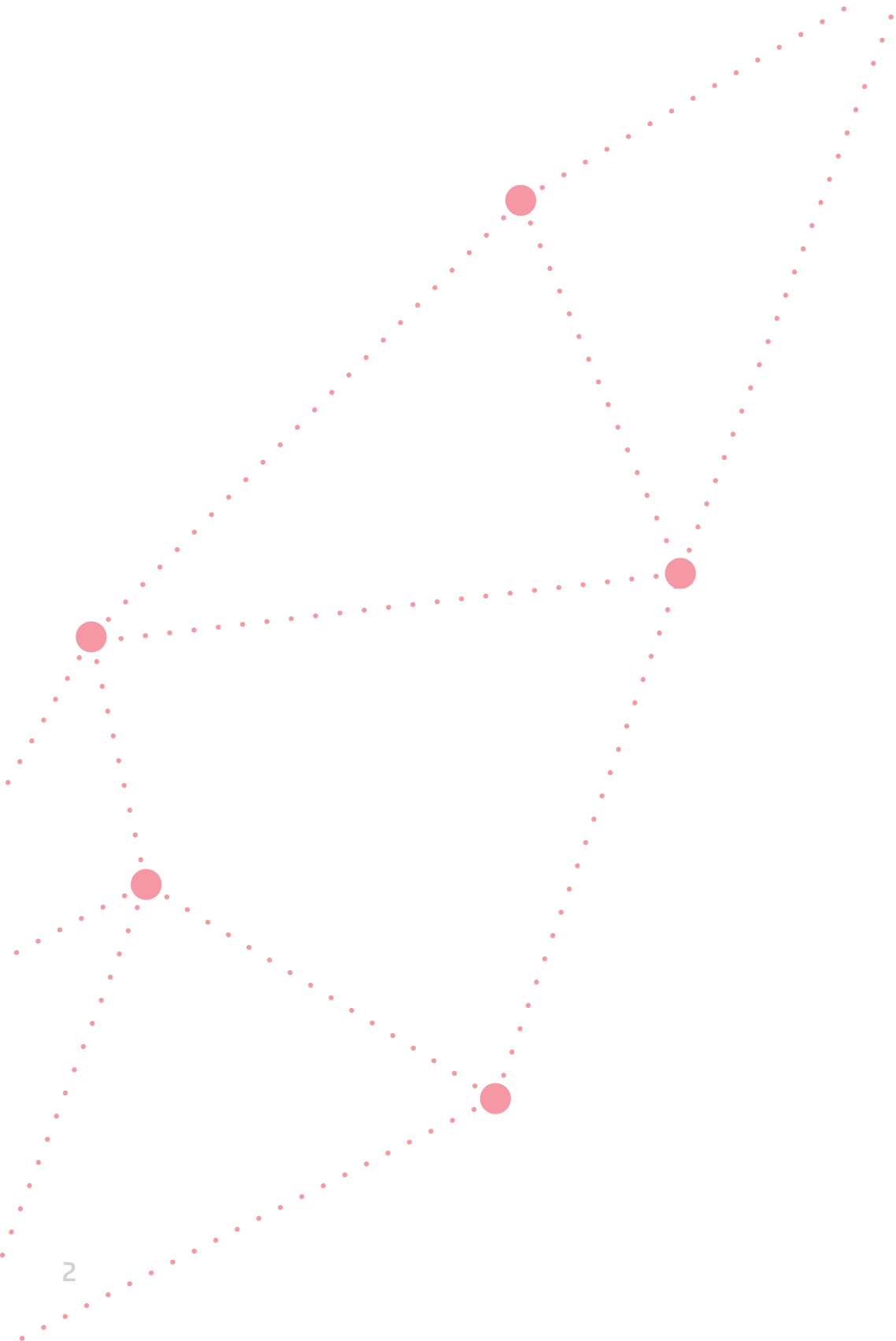
INSPIRATIEGIDS WERKEN AAN EDUCATIE VOOR DUURZAME ONTWIKKELING IN JE GEMEENTE

Wereldhuis West-Vlaanderen

Provinciaal forum voor relaties met het Zuiden

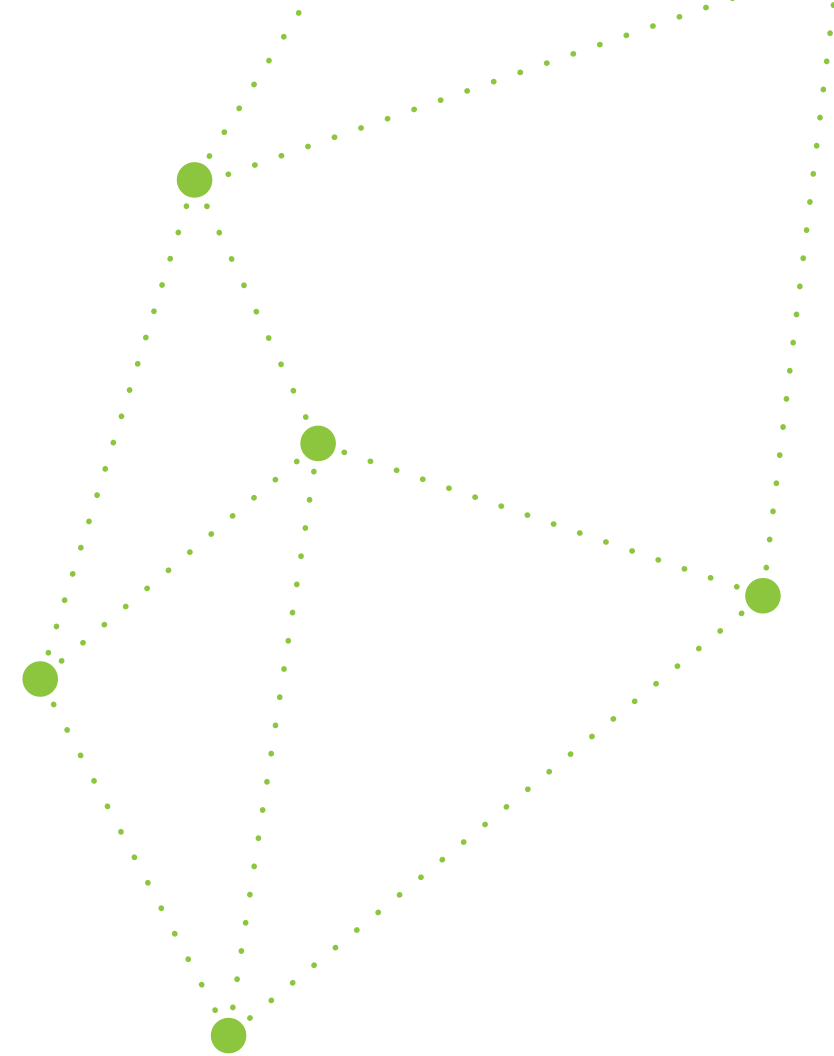
west-vlaanderen
de gedreven provincie

Inhoudstafel

Inleiding	_ 5
Voorwoord gedeputeerde	_ 6
Duurzame Ontwikkeling	_ 8
Genoeg voor altijd en iedereen	_ 8
Agenda 2030 - de Duurzame ontwikkelingsdoelstellingen (SDG's)	_ 9
Educatie voor Duurzame Ontwikkeling (EDO)	_ 11
Duurzaamheidsthema's	_ 12
Systeemdenken voor een duurzamere wereld	_ 15
Een gedragen beleid	_ 12
Werken aan een brede school	_ 15
EDO ondersteunen vanuit de gemeente	_ 20
Hoe kan de gemeente ondersteuning bieden?	_ 20
Stappenplan voor actiegericht werken	_ 20
Kiezen van het thema	_ 27
Verkennen	_ 27
Actie	_ 27
Evalueren	_ 27
Tips en trucs	_ 28
Succesfactoren	_ 28
Valkuilen	_ 30
EDO-inspiratie	_ 31
Tentoonstelling 'Under construction'	_ 31
Waterproject voor kleuters 'Doe De Deau'	_ 32
Mik@doe	_ 32
EDO-café	_ 32
Klimaatbendes gezocht	_ 32
Ik deel - Daar wordt iedereen beter van!	_ 32
Aanbevolen door het documentatiecentrum	_ 32
Ondersteuning	_ 35
11.11.11	_ 35
Djapo	_ 35
MOS	_ 35
Kleur Bekennen	_ 36
Wereldhuis West-Vlaanderen	_ 36
Bronnen	_ 37
Colofon	_ 39

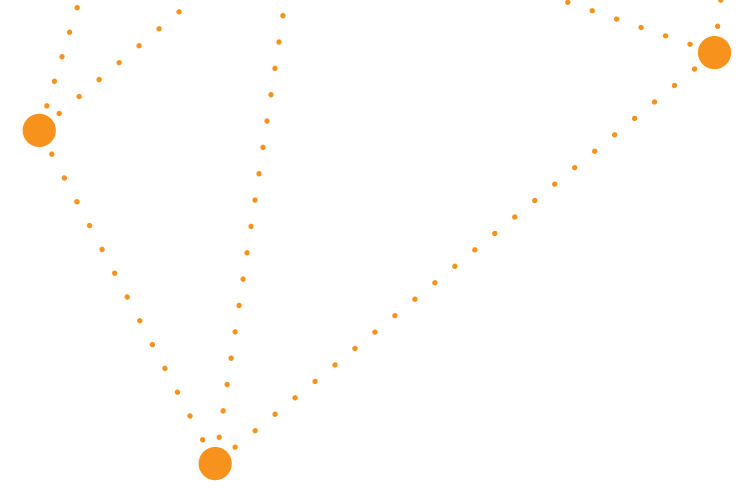
INLEIDING

We hebben maar één aarde en we moeten er met zijn allen zorg voor dragen: als dat besef al van jongs af bij iedereen aanwezig is, dan nemen we een stevige optie op een duurzame toekomst. Daarom is het van immens belang met kinderen en jongeren rond duurzame ontwikkeling te werken.

In het kader van het provinciaal reglement Wereldburgerschap stimuleren in West-Vlaanderen ondersteunt het provinciebestuur een actieve samenwerking tussen de educatieve organisatie Djapo, een aantal gemeenten, scholen en lokale partners.

Zo krijgt duurzame ontwikkeling op een creatieve manier een plaats in scholen én gemeenten. De ervaringen uit dit project bundelden we en vulden we aan met veel ideeën en praktijkvoorbeelden van andere steden en gemeenten en organisaties.

De inspiratiegids biedt inzichten en inspiratie aan ambtenaren en schepenen die werk willen maken van educatie voor duurzame ontwikkeling in hun gemeente. Hopelijk doet deze gids ook goesting krijgen om samen met lokale scholen en organisaties aan de slag te gaan. Veel succes!

VOORWOORD GEDEPUTEERDE

De provincie West-Vlaanderen maakte in 2015 de keuze om haar Noord-Zuidbeleid expliciet te koppelen aan Wereldburgerschap. Met die lijn volgen we de internationale tendens om de tweedeling Noord-Zuid te verlaten en te opteren voor de 'één wereld benadering'. Wij worden geconfronteerd met wereldwijde uitdagingen, denk we maar aan de klimaatverandering. Voor sommige vraagstukken heeft het Zuiden al oplossingen en kunnen wij uit die ervaringen leren. Maar problemen in het Zuiden worden door de preciaire socio-economische situatie vaak harder gevoeld. Soms zijn die ook een gevolg van onze levensstijl vroeger en nu. Extra inzetten op solidariteit met die mensen in het Zuiden, die dit nodig hebben, is dan ook niet meer dan billijk.

Wereldburgerschap, solidariteit en een duurzame levensstijl kunnen niet los van elkaar worden gezien. 'Word Wereldburger' is de campagne waarin de provincie de West-Vlamingen uitdaagt om ook hún verantwoordelijkheid op te nemen in het streven naar Wereldburgerschap en de zoektocht naar een duurzame levensstijl. We nodigen allen daartoe uit: burgers, overheden, bedrijven en organisaties. De inspanningen bundelen

we best. Want de uitdagingen waar we voor staan zijn zo groot dat we de beschikbare middelen – kennis, tijd, enthousiasme, geld, ervaring, netwerken – best zo efficiënt mogelijk inzetten. Samenwerken is de boodschap: wat we samen ondernemen, doen we in deze context ongetwijfeld beter, wat leidt tot een duurzaam resultaat. We ondersteunen dan ook graag in het kader van het provinciaal reglement 'Wereldburgerschap stimuleren in West-Vlaanderen' de samenwerking tussen Djapo, lokale besturen, lagere scholen en plaatselijke organisaties.

Jean de Bethune
Gedeputeerde voor Noord-Zuid-beleid
Provincie West-Vlaanderen

DUURZAME ONTWIKKELING - SDG'S

DUURZAME ONTWIKKELING: GENOEG VOOR ALTIJD EN IEDEREEN

Duurzame ontwikkeling vervult de wereldwijde menselijke behoeften van dit moment, zonder de toekomst in gevaar te brengen van al wie na ons komt. Kortom 'genoeg, voor altijd, en voor iedereen': wat we nu doen, bepaalt hoe later eruit zal zien, en wat we hier doen, beïnvloedt elders.

Duurzame ontwikkeling bevat een tijds- en ruimtedimensie: wat we 'nu' doen, bepaalt hoe 'later' eruit zal zien, en wat we 'hier' doen, beïnvloedt 'elders'.

Duurzame ontwikkeling is pas mogelijk als er sprake is van een harmonieuze relatie tussen mensen, maar ook tussen mens en planeet.

AGENDA 2030 - DE DUURZAME ONTWIKKELINGSDOELSTELLINGEN

Agenda 2030

De Verenigde Naties schoven eind 2015 Agenda 2030 als nieuw 'wereldplan' naar voren. In Agenda 2030 komen de ontwikkelings- en klimaatagenda's samen. Het is dan ook een handvat om van de planeet een gezondere, rechtvaardigere en vreedzamere plek te maken.

Agenda 2030 omvat alle Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen of Sustainable Development Goals (SDG's), de opvolgers van de Millenniumdoelstellingen. De SDG's zijn vanuit een globaal perspectief geschreven. Alle landen moeten inspanningen leveren om de doelstellingen tegen 2030 te bereiken.

MDG's

Millenniumdoelstellingen
8 doelstellingen
Doel: Armoede bestrijden
Focus op het Zuiden
2000-2015

SDG's

Duurzame ontwikkelingsdoelstellingen
17 doelstellingen
Doel: duurzame ontwikkeling
Globale aanpak
2015-2030

17 doelstellingen

Agenda 2030 bevat 17 concrete doelstellingen - en 169 subdoelen - om een meer duurzame wereld te bereiken in 2030. Het is de verantwoordelijkheid van alle landen over de hele wereld om deze 17 doelstellingen te behalen.

5 P's

Duurzame ontwikkeling steunt op 5 pijlers, de zogenaamde 5 P's

- **PLANET:** draag goed zorg voor de planeet zodat volgende generaties ook van de natuur kunnen genieten.
- **PEOPLE:** alle mensen verdienen een goed en aangenaam leven.
- **PROSPERITY:** een goed draaiende economie is belangrijk voor een hoge levenskwaliteit.
- **PARTNERSHIP:** samenwerken is de sleutel om de Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen bereiken.
- **PEACE:** je kunt maar een goed evenwicht tussen Planet, People en Prosperity hebben als er vrede is.

Gedeelde verantwoordelijkheid

Elk beleidsniveau moet zijn verantwoordelijkheid opnemen om de SDG's te bereiken, ook gemeenten. Scholen zijn ideale partners -van en binnen de gemeente- om een aantal doelstellingen te verwezenlijken. Deze gids vertelt hoe je dit kan doen.

EDUCATIE VOOR DUURZAME ONTWIKKELING (EDO)

Duurzame Ontwikkelingsdoelstelling 4.7:

“Er tegen 2030 voor zorgen dat alle leerlingen de kennis en vaardigheden verwerven die nodig zijn om duurzame ontwikkeling te bevorderen, onder andere via vorming over duurzame ontwikkeling en duurzame levenswijzen, mensenrechten, gendergelijkheid, de bevordering van een cultuur van vrede en geweldloosheid, wereldburgerschap en de waardering van culturele diversiteit en van de bijdrage van de cultuur tot de duurzame ontwikkeling.”

Bron: UN, Agenda 2030

DUURZAAMHEIDSTHEMA'S

Om duurzame ontwikkeling concreet te maken, kun je werken rond duurzaamheidsthema's.

In de afbeelding hieronder zie je hoe de educatieve organisatie Djapo werkt rond verschillende thema's. Ook in je gemeente kan je hierrond een project opzetten. De duurzaamheidsthema's sluiten aan bij thema's die aan bod komen in de klas en op school. Vooral binnen het vak Wereldoriëntatie is de link met duurzame ontwikkeling vanzelfsprekend. De thema's zijn niet vast afgelijnd en de opsomming is niet alomvattend.

Praktijkvoorbeeld:

De Sint komt er bijna aan! Twee weken lang draait alles in de klas rond de goedheilig man en zijn helpers. De kinderen doen rekenoefeningen met pakjes en werken muzisch door een eigen Pietenlied te bedenken. Daarnaast werken ze rond afval en het herstellen van speelgoed, onderzoeken ze welke weg chocolade aflegt voor hij in hun schoen belandt en bedenken ze duurzame reisalternatieven voor de pensioengerechtigde schimmel van Sinterklaas.

SYSTEMENDENKEN VOOR EEN DUURZAME WERELD

Duurzaamheidsthema's zoals de klimaatverandering zijn moeilijk in één oogopslag te begrijpen. Systeemdenken helpt om een thema te visualiseren en in kaart te brengen wat de oorzaken, gevolgen, onderdelen en perspectieven zijn. Als een soort grondplan vouw je het probleem uit en onderzoek je alle onderdelen en verbindingen. Je zoomt uit om het totaalbeeld beter te begrijpen en kijkt verder dan je neus lang is.

Het is belangrijk dat kinderen vaardig worden in systeemdenken, zodat ze dingen die nu gebeuren, beter begrijpen. Op die manier krijgen ze een genuanceerder beeld van vb. de vluchtelingenproblematiek. Systeemdenken is één van de instrumenten die helpen duurzame keuzes te maken.

EEN GEDRAGEN SCHOOLBELEID

De school heeft een voorbeeldfunctie. Om de impact op de leerlingen te vergroten is het interessant als een school een visie rond duurzaamheid uitwerkt en voorleeft. Ook is het belangrijk gedragenheid te creëren, binnen de school (bij leerkrachten, leerlingen, ouders, onderhoudspersoneel...) en erbuiten. Participatie is hierbij een sleutelwoord. Scholen kunnen best inspelen op de behoeften, interesses en talenten van alle actoren. Werken rond duurzaamheid mag leuk zijn. Ook partners buiten de school kunnen betrokken worden.

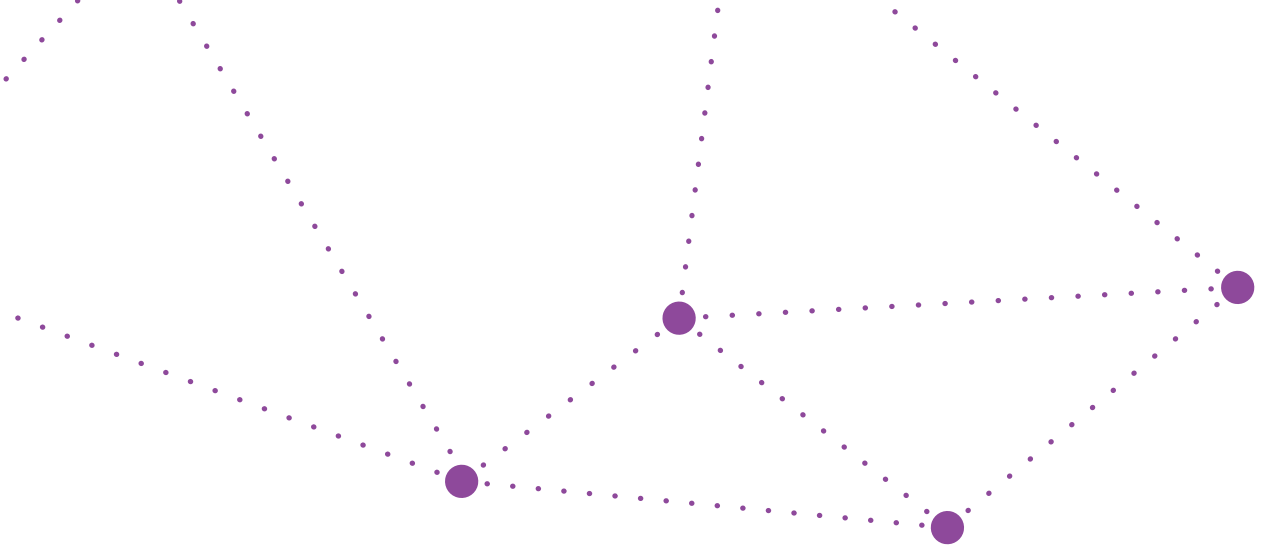
De Sint-Amandusschool in Meulebeke volgde een nascholingstraject rond wereldburgerschap. Sindsdien komen duurzaamheid en wereldburgerschap tijdens elke personeelsvergadering aan bod. Het hele team werkt verschillende thema's in de klas en op school uit.

WERKEN AAN EEN BREDE SCHOOL

Onderwijs is samenleven. De school is geen eiland. En gelukkig maar! Scholen 'verbreden' alsmaar meer en zoeken verbindingen met hun omgeving. EDO is sterk gelinkt aan de werkelijkheid. Leerkansen buiten de school zijn dan ook extra interessant voor kinderen en jongeren. Je kunt EDO in de klas en op school dus ondersteunen en in stand houden door duurzame partnerschappen te ontwikkelen. Je kunt samenwerken met mensen, diensten, bedrijven en organisaties uit de lokale schoolomgeving (ouders, bibliotheken, kringwinkel, handelaars...), maar ook uit een veel ruimere of zelfs globale context (scholenwereldwijd, stedenband van de gemeente...).

Fietsenmaker op bezoek in de klas in Oostkamp

In het kader van het project 'Ik deel' (zie ook blz. 31) bezocht een fietsenmaker de school om samen met de leerlingen fietsen te herstellen. Deze schoolfietsen worden op schooluitstap gebruikt voor kinderen die geen eigen fiets hebben of die te ver van school wonen om met de fiets te komen. De dag na het bezoek van de fietsenmaker trokken de hogere leerjaren met de fiets naar de fietsbib in Oostkamp voor een rondleiding.

De lokale wereldwinkel nodigt kinderen uit voor een bezoek of om te leren over haar fairtradewerking. Oxfam Wereldwinkels werkt ook verschillende wedstrijden en actiemodellen uit voor scholen. Als hierrond een samenwerkingsband ontstaat met meerdere scholen of gemeentebesturen, dan krijgen de projecten nog meer gewicht én gezicht in de gemeente. Goed voor de campagne, maar ook stimulerend voor de leerkrachten en leerlingen die met de materialen aan de slag gaan.

De oma van een van de kinderen nodigt de klas uit om een les rond seizoensgroenten aan te vullen met een bezoek aan haar moestuin om er te leren over de oogst van lekkere groenten.

'samen aan de slag op de wereldwaterdag'

'uitwisseling tussen Koksijde en Galibi'

Met scholen in het Zuiden kan je een uitwisseling opzetten. Zo leren kinderen wereldwijd over elkaars dagelijks leven. Vergeet hier zeker ook de link met duurzaamheid niet.

Leerlingen uit Koksijde en Galibi in Suriname kregen dezelfde lessen, verhalen en acties in kader van de plastic soep in zee die ons milieu bedreigt. Beide gemeentes liggen aan het water, de problemen zijn ten dele gelijklopend. Dezelfde lessen volgen over een probleem dat alle leerlingen herkennen, opent de weg voor verbondenheid.

Samenwerkingen met zoals educatieve organisaties, andere scholen en leerkrachten met EDO-ervaring, zijn belangrijk om het schoolteam te ondersteunen om EDO een vaste plaats te geven in het schoolbeleid.

Verschillende ngo's, maar ook lokale actoren, hebben scholen heel wat te bieden. Zo werkte provinciaal bezoekerscentrum De Blankaart in Diksmuide samen met verschillende regionale landschappen en gemeentebesturen om een educatief aanbod uit te werken rond Wereldwaterdag.

EDO ONDERSTEUNEN VANUIT DE GEMEENTE

Duurzame ontwikkeling heeft linken met zeer diverse thema's: milieu, toerisme, horeca, water, onderwijs, cultuur, welzijn, sport, gezondheid, samenleving, stadsontwikkeling, mobiliteit... Binnen veel van deze domeinen zijn er al acties van en voor scholen of voor jongeren in het algemeen.

Samenwerking tussen gemeente en scholen biedt een grote meerwaarde in de ontwikkeling en verankering van EDO op school.

Bekijk met je collega's in de gemeente hoe je het thema duurzaamheid laagdrempelig in bestaande initiatieven kan inschuiven. Misschien door herbruikbare bekertjes in te voeren op een evenement, of met een fairtradewedstrijd op kamp, of via een actie met afval op de kunstacademie...

HOE KAN DE GEMEENTE ONDERSTEUNING BIEDEN?

"We hebben maar één aarde en we moeten er met z'n allen zorg voor dragen. Als stad willen we daarom graag het voorbeeld geven en volop de kaart trekken van duurzaamheid. We komen naar buiten met het verhaal van de korte keten, eerlijke handel en nog veel meer. Samen met TROSSO, onze Noord-Zuidraad, de milieuraad en de fairtradetrekkinggroep, willen we zoveel mogelijk mensen hiervoor warm maken. Maar hoe doe je dat? Hoe begin je eraan? En heeft het wel zin? Aarzel niet en plant vandaag nog dat kleine zaadje op weg naar duurzaamheid. Uit dit zaadje komt een klein plantje dat beetje bij beetje groeit en bloeit. Wij planten ons zaadje in de scholen, want als je kinderen kunt bereiken, bereik je meteen ook hun broertjes en zusjes, mama's en papa's, oma's en opa's... Als je wilt sensibiliseren, kun je dus heel wat mensen bereiken door naar kinderen toe te stappen."

Elsie Desmet, schepen Ontwikkelingssamenwerking Stad Torhout

De gemeente kan de scholen op verschillende manieren ondersteunen. Als gemeente kies je zelf de intensiteit en op welke manier je inbreng hebt: heel laagdrempelig door locaties ter beschikking te stellen, door stoelen, tafels, podia of tenten uit te lenen... Een stapje verder kan de technische dienst meehelpen met de opbouw of concrete organisatie van een evenement.

Bij een strandopruimactie met Blankenbergse scholen leverde de technische dienst het opruimmateriaal aan en voerde het afval af.

Ook inhoudelijke ondersteuning kan op verschillende manieren. Je kunt educatieve koffers aankopen en ter beschikking stellen van scholen. Je kunt inhoudelijke acties op school financieel stimuleren. Je kunt zelf campagnes of acties uitwerken. Een samenwerking met de bibliotheek zorgt ervoor dat leerkrachten een ruim aanbod aan prenten- en leesboeken over duurzame ontwikkeling kunnen ontlend voor de klasbib. Ook zijn bibliotheken een goede partner voor tentoonstellingen, projecten, ...

Door kinderen te laten ervaren hoe besluitvorming op gemeentelijk niveau tot stand komt, inspireer je hen om zelf op zoek te gaan naar manieren van participatie op school.

De leperse bibliotheek ontving een prijs van Vluchtelingenwerk Vlaanderen voor haar project 'Aan tafel in de bib, scholieren op de babbel'. Daarbij gingen anderstaligen en vluchtelingen in gesprek met leerlingen uit alle leperse secundaire scholen.

leperse bibliotheek

Het gemeentebestuur van Bredene zet met 'Jong geweld in het gemeentehuis' sterk in op betrekken van jongeren.

Natuurlijk kun je ook een stap verder gaan en grotere samenwerkingsverbanden op het getouw zetten of stimuleren.

Aan het eind van een project over duurzame mobiliteit geven de kinderen de gemeente tips om fietsen aangenamer te maken. De gemeente vraagt de school om ook projecten uit te werken en tips te formuleren rond andere thema's.

Steden en gemeenten ondersteunen de uitbouw van fairtradeprojecten in scholen. Brugge daagde haar scholen uit om de titel FairTrade@School na te streven. Al 31 scholen brachten deze uitdaging tot een goed einde.

De bundeling van wat er al bestaat aan initiatieven levert vaak verrassend veel op. Gemeentes die mee promotie voeren, maken het verschil. Net als met het naar buiten brengen van de huidige inspanningen: breng politici op de hoogte, zet in op de aanwezigheid van de bevoegde schep en burgemeester. Geef ruimte op de website en in het gemeenteblad of nodig de pers uit. Zo laat je voelen dat de inspanningen gezien en gewaardeerd worden. Niets werkt beter dan complimenten.

In Koksijde werd de internationale samenwerking rond afval niet alleen in de schoolkrant en in het gemeenteblad gepubliceerd, maar ook in de afvalkrant, die bij iedereen terechtkomt.

"Als gemeente werk je een beetje mee de wereld 'maken'. Wij vinden het belangrijk dat scholen de mogelijkheid krijgen om kinderen anders naar de wereld te laten kijken. We hopen dat het iets bijdraagt aan hoe ze als volwassene in het leven staan. En weet je, kinderen sensibiliseren vaak ook hun ouders. Zo doen we ook dit jaar weer mee met de fanfare van Gloob & Teo. We trekken ermee naar scholen, dansen de Water wave en organiseren nascholingen en workshops. Verrassend om te zien wat dit teweegbrengt. Niet alleen in de scholen, maar ook in de rest van de gemeente. De fanfare trekt bijvoorbeeld ook langs de bibliotheek en het rusthuis. Dat zorgt voor een bijzondere dynamiek."

Stefanie Rodts, ambtenaar Ontwikkelingssamenwerking bij gemeente Herzele

STAPPENPLAN OM ACTIEGERICHT TE WERKEN

Omdat duurzaamheidsproblemen complex zijn en voortdurend veranderen, werken de oplossingen van vandaag misschien niet meer even goed voor de problemen van morgen. Het stappenplan om actiegericht te werken is een hulpmiddel als je duurzame oplossingen bedenkt.

Actiegericht werken betekent: kansen creëren voor mensen om in actie te komen en van die actie te leren (Van Poeck, 2013, p. 6). Projecten op gemeentelijk niveau zijn ideale omgevingen voor zo'n actie. Wil je als gemeentebestuur graag een project uitwerken waar niet alleen scholen aan meewerken, dan vind je hieronder een stappenplan waarmee je aan de slag kunt in jouw gemeente.

De projectstappen geven richting aan je actiegerichte werking. Je kunt de stappen zetten vanuit de gemeente, maar evengoed met een school.

HET THEMA KIEZEN

Denk goed na welk duurzaam thema je graag in de kijker zet. Kies een thema dat al leeft in je gemeente of waarmee je denkt mensen te kunnen prikkelen.

Je hebt meer kans op slagen, als je je karretje hangt aan bestaande projecten/ evenementen/initiatieven/zaken. Dit betekent voor de gemeente dat ze niet van nul moet beginnen. Tegelijk krijgt ook het initiatief extra aandacht, aangezien er een persmoment aan gekoppeld kan worden om te laten zien dat scholen ook deelnemen. Een win-winsituatie dus voor scholen, gemeente en andere betrokken organisatoren. Zo bereik je meer en is er meer kans dat het project blijft voortbestaan.

In Veurne vindt elk jaar een kunstroute 'Toeren en Loeren' plaats. Aan dit evenement werd het fairtradeproject gekoppeld. Alle klassen van het vierde leerjaar werkten in de klas rond fair trade en maakten daar met recyclagemateriaal een kunstwerk over. Deze kunstwerken kregen een plaats op de kunstroute en burgemeester en schep en zorgden voor de plechtige opening. De kunstroute lokte heel wat meer volk dan andere jaren.

Wevelgem profileert zich als een fietsgemeente. De gemeente werkt een samenwerkingsverband uit met scholen, volwassenenonderwijs, wielervedstrijden... en koppelt dit aan een fietsproject in Oeganda.

'Climate Games in Poperinge'

Je hebt meer kans op enthousiasme bij scholen als je thema aansluit bij thema's die aan bod komen in de lessen of in de actualiteit. Zo is het project geen extra werklust, maar een mooie aanvulling op wat ze al van plan waren.

Naar aanleiding van de klimaatop in Marrakesh vonden in Poperinge de 'Climate Games' plaats, met ondersteuning van Djapo vzw. Alle vierde en vijfde leerjaren kregen uitdagingen om de CO₂-uitstoot in hun gemeente te verminderen. De klassen wilden sowieso rond dit actuele thema werken, terwijl de gemeente al het burgemeestersconvenant had ondertekend om CO₂-uitstoot op haar grondgebied te verminderen. Beide initiatieven kregen meer uitstraling. Een win-winsituatie!

In Avelgem werd een waterproject op poten gezet. Het vroeg aandacht voor waterschaarste wereldwijd en polste naar ideeën om zuinig met water om te springen. Leerlingen gingen op bezoek in het waterwingebied in de buurt. Waterschaarste zou sowieso aan bod komen in het vierde leerjaar. Dit project bood dus extra ondersteuning voor de leerkrachten, want ze kregen een vorming over het thema, educatief materiaal en een workshop van Djapo vzw.

Checklist:

- Welk thema leeft er al in je gemeente?
- Welk duurzaam thema wil je graag in de kijker zetten in jouw gemeente?
- Zijn er bestaande evenementen waar je je karretje kunt aan vasthaken om een project uit te werken?
- Sluit het gekozen thema aan bij thema's die in de scholen aan bod komen?

VERKENNEN

Eenmaal het gemeentebestuur een thema heeft gekozen, is het tijd voor de volgende stap: het thema verkennen: hier, nu, maar ook wereldwijd en in de toekomst. Wat zijn mogelijke samenwerkingen binnen de gemeente?

Je kunt linken leggen met andere gemeentediensten zoals de bibliotheek, het cultuurcentrum, de Milieudienst, cel Onderwijs, Technische Dienst...

Een samenwerking met de bib is dankbaar en vraagt niet veel extra werk. In Tielt en Avelgem werd een waterkrant van elke klas een tijd tentoongesteld in de bib en konden de kinderen hun ouders daar mee naartoe nemen, om te laten zien wat ze gedaan hadden in de klas.

Je kunt ook linken zoeken bij lokale handelaren, bedrijven, andere organisaties... Ga eens na wie er in je gemeente een meerwaarde kan zijn bij het gekozen thema.

'Tentoonstelling over het klimaatproject in de bib van Tielt'

In Blankenberge konden de kinderen bij het project 'plastic soep' een rondleiding krijgen van gidsen van Natuurpunt. En bij Sea Life werd een mascottepak ontleend om te gebruiken tijdens de strandopruimactie.

Het gemeentebestuur van Oostkamp levert niet alleen inspanningen om de scholen te bereiken, maar heeft ook aandacht voor fair trade op andere jeugdevenementen: kindercarnaval, het ontbijt, kinderkunstenfestival 'in de mix', de speelpleinwerking, buitenspeeldag...

Verken je thema ook wereldwijd en denk na over hoe het zit met 'later'. De aanwezigheid van een tijd- en ruimtedimensie vormt de kern van duurzame ontwikkeling. Het aanbod moet stimuleren om na te denken hoe het er elders en later aan toe gaat of zal gaan. Bekijk de mogelijkheden om meer draagvlak te creëren in de gemeente en betrek organisaties die al een samenwerking hebben in het Zuiden, zoals Oxfam Wereldwinkel of vierdepijlerorganisaties. Zorg voor een mooi samenhangend geheel. Hoe kan elke partner een rol spelen in het verhaal? Welk doel wil je bereiken met het project? Welke rol speelt elke partner daarin?

In Blankenberge sprak vierdepijlerorganisatie 'Caiza' in de klassen over watervervuiling in Bolivia. Vrijwilligers van deze organisatie toonden foto's en gaven toelichting.

'Vierdepijlerorganisatie Caiza op bezoek in de klas'

Checklist:

- Welke samenwerkingen zie je bij de diensten van de gemeente?
- Welke samenwerkingen zie je bij andere organisaties die een link hebben met thema?
- Hoe kan elke partner een rol spelen in het project?

ACTIE

Het project krijgt vorm. Laat voldoende ruimte voor inbreng van buitenaf en toets goed af wat haalbaar is voor scholen. Kom je met een kant-en-klaar project, zonder te grote werkbelasting voor de leerkrachten, dan zal je op veel enthousiasme kunnen rekenen bij de scholen.

Om het project voor te stellen is het handig om op een scholenoverleg aanwezig te zijn. Ga na of er op gemeentelijk niveau al een scholenoverleg plaatsvindt. Zo niet, organiseer dan zelf een overleg waarbij je alle directies uitnodigt. Nodig ook al de leerkrachten uit van de leerjaren waarop je focust. Om het project overzichtelijk te houden, kies je best voor één leerjaar. Je organiseert het scholenoverleg best in het schooljaar dat voorafgaat aan de start van het project, want hoe vroeger de scholen op de hoogte zijn, hoe beter. April/mei is een goede periode. Sta open voor feedback en bepaal samen de beste periode voor het project.

Mogelijke onderdelen van een project:

- Kick-off voor alle leerkrachten waarop je het project toelicht
- Leerkrachten krijgen educatief materiaal en gaan in de klas aan de slag
- Organisaties bezoeken of op school uitnodigen
- Slotmoment waarop je naar buiten treedt met een resultaat

Check bij leerkrachten en directies wat haalbaar is.

Tielt werkte met de scholen rond terugdringen van de CO2-uitstoot. Als slotmoment maakten de kinderen een pagina van de 'Klimaat-op-Tielt'-krant. Deze pagina bood een overzicht van de klasactiviteiten rond dit thema. De krant was digitaal raadpleegbaar op de gemeentewebsite en werd in het groot in de bibliotheek tentoongesteld. De medewerkers van de bib maakten van de gelegenheid gebruik om een standje samen te stellen met boeken over klimaatopwarming.

Kies één periode (van bijvoorbeeld drie weken), want focus maakt een project sterker. Gebald werken, maakt het ook makkelijker dat alle kinderen/jongeren samen naar buiten kunnen treden met een resultaat.

Bredene stimuleert in het 'project K' alle leerlingen om in mei naar school te stappen of te fietsen. De bedoeling is om allemaal samen de wereld rond te gaan. Het gemeentebestuur levert alle ondersteunende materialen. Zowel de jeugdendienst als de sportdienst zijn betrokken.

Zeven leerlingen van het 1e en 2e jaar secundair van het Heilig Hartcollege in Waregem ontvingen de Planet Watch Prijs. Dit voor een project waarbij ze de luchtkwaliteit in de omgeving van de school evalueerden en acties op poten zetten voor een betere luchtkwaliteit. Planet Watch zet scholieren aan om wetenschappelijke experimenten rond luchtkwaliteit op te zetten.

Overstijg klaswerking, maar stimuleer zeker ook acties op beleidsmatig niveau. Zo wordt duurzaamheid verankerd op school.

Vredeseilanden wil zoveel mogelijk lagere en middelbare scholen in West-Vlaanderen bewegen om te werken aan een actief duurzaam voedingsbeleid. Daarom werkt de organisatie samen met scholen, cateraars, producenten, ngo's, lokale overheden, CLB's en de Provincie West-Vlaanderen.

Checklist:

- Welke doelgroep kies je voor het project?
- In welke periode zal het project plaatsvinden?
- Uit welke onderdelen bestaat het project?
- Wanneer plan je het scholenoverleg om het project voor te stellen?
- Welke feedback verzamel je van directies en leerkrachten bij het project en hoe verwerk je deze info?

EVALUEREN

Het is belangrijk om na het project de tijd te nemen om over het project te reflecteren en samen met de deelnemers te evalueren. Evalueren is niet alleen terugblikken op ervaringen. Het wordt zinnvoller als je nadenkt

over hoe en waar je de ervaring nog kunt toepassen en hoe je het project in de toekomst kunt verbeteren en bijsturen. Een waardevolle evaluatie blijkt vooruit. Houd de evaluatie heel simpel, to the point en praktijkgericht. Niemand evalueert graag lang en uitgebreid.

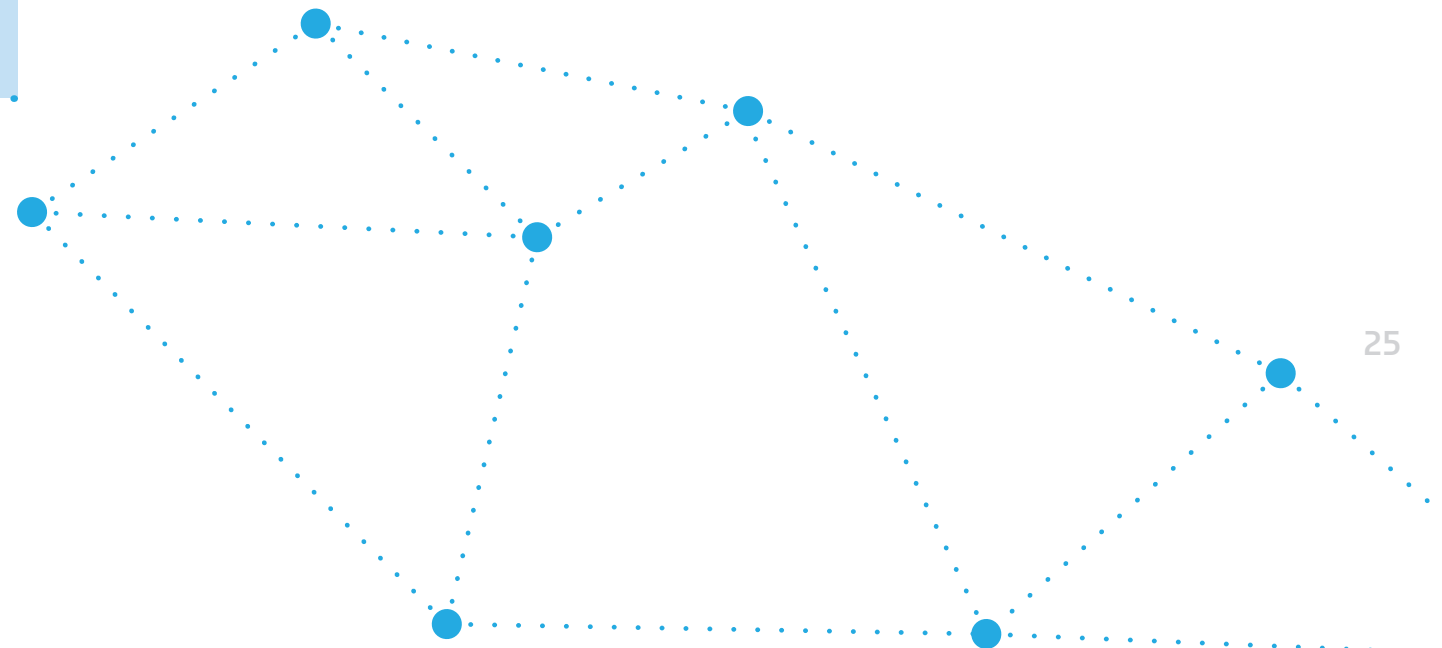
Een mogelijke evaluatiemethode is om gebruik te maken van 3 handpoppen of voorwerpen (gebaseerd op de hoeden van De Bono).

Je kunt de deelnemers in 3 groepen verdelen of elke deelnemer over 3 verschillende aspecten laten nadenken.

- *Bekijk de positieve zaken door de deelnemers een roze hoed te laten opzetten. Hierbij wordt enkel gefocust op wat er goed was aan het project.*
- *Belicht de minder goede kanten door de deelnemers een zwarte hoed te laten opzetten. Wie de zwarte hoed op heeft moet zich echt negatief uitlaten over het project.*
- *Gebruik de negatieve aspecten om de laatste hoed uit te leggen: de groene hoed. Dit is de hoed van de verandering. De vraag hierbij is: hoe kan het anders?*
- *Wat zou je anders doen, zodat het negatieve toch positief kan worden? Hoe zou je het project de volgende keer aanpakken, zodat het beter wordt?*

Checklist:

- Heb je tijdens het infomoment met de leerkrachten een evaluatiemoment vastgelegd?
- Heb je de goede, minder goede en verbeterpunten verzameld bij het project?

'Leerkrachten op hun paasbest op het slotfeest in Torhout'

TIPS EN TRUCS

SUCCESSFACTOREN

Stel het project kant-en-klaar voor, maar laat toch voldoende ruimte voor eigen inbreng en toon respect voor het programma van de leerkracht. De leerkrachten moeten weten naar welk doel ze toewerken.

Kies een duidelijke doelgroep, bijv. het 4de leerjaar. Zoek samen met de scholen de interessantste doelgroep. Als je het project jaarlijks herhaalt, zullen alle leerlingen van de school het één keer hebben meegemaakt.

Herhaling loont. Voor leerkrachten loont de geïnvesteerde tijd in opleiding en kennismaking met het materiaal op langere termijn. Alle leerlingen zullen kennismaken met het project. En in de gemeente creëer je een nieuwe traditie.

Houd leerkrachten op de hoogte. Geef up-to-date info over het project. Interscolaire samenwerking wordt op die manier makkelijker.

In Torhout spraken de leerkrachten onderling af hoe ze zich zouden verkleden voor het slotfeest. Waar anders enkel vriendelijk goeiedag werd gezegd aan collega's van andere scholen, is er nu meer kans tot samenwerking.

Wil je als gemeente een samenwerking opzetten met de scholen, begin dan kleinschalig of laat je begeleiden door een educatieve organisatie. Kies een duidelijke focus voor het project en denk goed na over wat je wilt bereiken. Leerkrachten zijn meestal dankbaar als je educatief materiaal aanbiedt of uitleent, zodat ze materialen hebben als basis. Er moet een trekker zijn in de gemeente, die het project draagt. Samenwerking is een must, maar er is iemand nodig die betrokken organisaties en instanties kan contacteren. Idealiter is dit een ambtenaar, bijgestaan door de Noord-Zuidraad, schepen...

In Veurne startte de samenwerking tussen de scholen en het gemeentebestuur met heel wat ondersteuning van Djapo, maar door de brug te maken met het cultuurevenement 'Toeren en Loeren' nam de cultuurambtenaar stapsgewijs het heft meer in handen. Leerkrachten zagen de ambtenaar evengoed als aanspreekpunt, en dat is waar je moet naar streven. Ondertussen organiseert Veurne 'Toeren en Loeren' opnieuw zonder de inbreng van Djapo, maar de samenwerking met de scholen bleef wel behouden.

Organiseer een slotmoment, het biedt een ideaal platform om naar buiten te komen. Op die manier toon je als gemeente dat je werken rond duurzaamheid stimuleert. Als je iets blijvends in de gemeente kunt openen tijdens zo'n slotmoment, zorgt je ervoor dat het project meer gehoor krijgt en meer gezien wordt.

In Blankenberge werd afgesloten met kunstwerken die door de deelnemende klassen gemaakt waren met het plastic afval dat de kinderen op het strand hadden gevonden. Deze kunstwerken waren een hele maand in het gemeentehuis te bezichtigen. Kinderen vertelden erover bij ouders, grootouders, familie, vrienden...

Denk er ook –tijdig- aan de pers uit te nodigen voor het slotmoment: als gemeente benadruk je op die manier het belang van dergelijke projecten.

Na het slotmoment in Poperinge werd een artikel gepubliceerd op www.westhoek.be. Het duurzaam project en de samenwerking met alle organisaties werd uitgebreid omschreven.

VALKUILEN

Een scholenoverleg is een interessant forum om een project voor te stellen, maar daar zijn meestal enkel directies aanwezig. Directies beslissen over de verdere communicatie binnen de school. Als de directie het project niet interessant vindt, bestaat de kans dat de communicatie erover ook niet tot bij de leerkrachten doordringt. Nodig daarom van elke school een leerkracht uit als het project wordt toegelicht.

Anticipeer op mogelijke redenen om niet in te stappen in een project. Omschrijf daarom duidelijk wat je van de leerkrachten verwacht en zorg dat deze verwachtingen realistisch en haalbaar zijn. Maak de meerwaarde van het project duidelijk door te verwijzen naar leerdoelen.

Zorg dat de leerkrachten en directies voor het einde van een schooljaar weten wat het project zal inhouden. De schoolplanning voor een nieuw schooljaar gebeurt al vanaf maart/april van het voorafgaande schooljaar. Zet ook in overleg met de scholen de data van schooloverschrijdende activiteiten (startvergadering, evaluatie...) het voorafgaande schooljaar al vast. Zo vermijd je dat personeelsvergaderingen of andere zaken de plannen dwarsbomen.

EDO-INSPIRATIE

TENTOONSTELLING 'UNDER CONSTRUCTION'

De Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen vertrekken vanuit een positief wereldbeeld: samen bouwen aan een duurzame toekomst. Daarom kreeg de tentoonstelling 'Under Construction' de vorm van een bouwstelling. Ze staan symbool voor verandering, vooruitgang en handen uit de mouwen steken.

'Under Construction' geeft laagdrempelig en interactief meer info over de Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen. We hechten veel belang aan de samenhang tussen de 5 P's en illustreren dit met een aantal praktijkvoorbeelden rond voeding en energie.

De Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen zijn universeel, maar vormen tegelijkertijd ook een uitnodiging voor lokale actoren en alle burgers om er mee aan de slag te gaan. Deze gratis tentoonstelling is een perfect instrument voor lokale besturen, organisaties en scholen om hun doelgroepen te informeren en te enthousiasmeren.

Meer info: www.west-vlaanderen.be/wereldhuis

WATERPROJECT VOOR KLEUTERS 'DOE DE DEAU'

Kleuters zijn gek op het thema 'water' en het verbindt hen tegelijk met mensen in het Zuiden. Een enthousiaste werkgroep ontwierp het educatief pakket 'Doe de Deau'. Deau is de centrale figuur in 'Doe de Deau'. Deze nieuwsgierige en soms knorrige waterdruppel dompelt kleuters onder in de wereld van water. Hij neemt hen mee op avontuur tot in Dogbo. Hij prikkelt kleuters en daagt hen uit om duurzaam met water om te gaan.

Het pakket legt de klemtoon op het positieve en speelse en wil de kleuters bewust maken van het belang van zuinig en duurzaam omgaan met water.

Het pakket is het resultaat van een samenwerking tussen Stad Roeselare, kleuterleidsters, MOS, Studio Globo, Kleur Bekennen en de expertise van André Stroobandts. De Provincie verleende subsidies. Je kunt het pakket gratis ontlend in het Wereldhuis Roeselare, in kenniscentrum ARhus in Roeselare en in het vrijetijdspunt van Stad Roeselare.

MIK@DOE

Scholen nemen elk jaar enthousiast deel aan heel wat solidariteitsacties: Dikkevrienddag, Saved by the Bell, Wereldwaterdag, Week van de Fair Trade, Broederlijk Delen-campagne... Op het eerste gezicht staan al die acties los van elkaar. Maar graaf je wat dieper, dan zie je dat die acties op een of andere manier toch met elkaar verband houden. Aan de hand van Mik@doe en de bijhorende mikadostokjes ontdekken

leerkrachten van het lager onderwijs de verschillende aspecten van duurzame ontwikkeling en hoe verschillende acties met elkaar in verband staan.

Mik@doe helpt schoolteams om doordachte keuzes te maken m.b.t. solidariteitsacties op school.

Deze methodiek werd ontwikkeld door Broederlijk Delen en Studio Globo.

Meer info: www.mikadoe.be

EDO-CAFÉ

EDO-café's zijn trefpunten voor leerkrachten om elkaar in een open sfeer te ontmoeten en te inspireren. Leerkrachten doen er ook nieuwe kennis op om duurzame thema's als klimaat, voeding of outdoor-education in de school, haar cultuur, beleid en curriculum te kunnen inbedden.

Het EDO-café is ondertussen uitgegroeid tot een vaste waarde op de kalender voor al wie verbonden is met het basis- en/of secundair onderwijs. Het vindt telkens plaats in het voorjaar in onze centrumsteden. Op vraag kan een EDO-café ook in jouw gemeente of stad plaatsvinden.

MOS en Kleur Bekennen zijn de initiatiefnemers en naargelang het onderwerp komen middenveldorganisaties, ngo's en experts aan bod.

Meer info: mos@west-vlaanderen.be

KLIMAATBENDES GEZOCHT

Het probleem van de klimaatopwarming is actueel en mondiaal. De gevolgen ervan zijn al voelbaar, hier en elders. Wat kunnen we doen?

Drie op vier West-Vlaamse gemeentes en steden binden de strijd aan met CO₂. Die strijd hebben ze bekrachtigd met de ondertekening van het burgemeestersconvenant: hun engagement om tegen 2020 20 % minder CO₂ uit te stoten. En de strijd gaat daarna verder...

Met een klimaatbende aan hun zijde, moeten de steden en gemeenten die doelstelling zeker kunnen behalen. Klimaatbendes? Dit zijn de scholen. Want ook zij zijn verantwoordelijk en kunnen hun gemeente of stad helpen om de klimaatdoelen te behalen. Daarvoor gaan ze eerst op zoek naar de grootste CO₂-verbruikers binnen hun school. De focus ligt niet alleen op het energieverbruik binnen de school, maar ook op de verborgen kilometers in de voeding en de materialen die worden gebruikt binnen de school.

Dit tweejarige klimaattraject stimuleert samenwerking tussen gemeentes en hun scholen, maar ook tussen de scholen onderling om een gezamenlijk doel na te streven. Ook de samenwerking met andere partners is van belang om een grotere impact en effect te bekomen met je maatregelen. MOS brengt gemotiveerde scholen rond de tafel om samen te zoeken naar manieren om de CO₂-uitstoot aan te pakken, milieuwinst te meten, in kaart te brengen en te communiceren.

Wil je een klimaatbende oprichten in je gemeente of stad?

Meer info: mos@west-vlaanderen.be

IK DEEL. DAAR WORDT IEDEREEN BETER VAN.

Met de school aan de slag rond sociale vaardigheden, milieu, vrede en armoedebestrijding? Een integraal schoolproject vinden om klasoverschrijdend te werken, ouders van dichtbij te betrekken en leerlingen zelfstandig te laten werken? Op een uitdagende en leuke manier vakoverschrijdende eindtermen realiseren? Ecolife, Studio Globo, Broederlijk Delen en MOS bieden met 'ik deel' een antwoord op deze vragen.

'Ik deel' ontstond vanuit de vele maatschappelijke deelinitiatieven die als paddenstoelen uit de grond schieten. Denk aan Repair Cafés, weggeefkasten, workshops upcycling, Letsen, ruilbeurzen, freecycle groepen... Stuk voor stuk initiatieven van mensen om op een duurzame en sociale manier samen te werken.

Op veel scholen wordt al jaren gedeeld. 'Delen' in de klas of school gaat vaak over het gedeelde gebruik van materiaal, bijvoorbeeld de schoolbib. Door leerlingen te laten delen en samen met hen te reflecteren over het waarom, leren ze belangrijke sociale vaardigheden aan en werken ze mee aan een milieuvriendelijkere en betere wereld. Kijk op www.ikdeel.be voor educatief materiaal voor alle leeftijden in basisscholen en voor goede voorbeelden. Het stappenplan begeleidt de scholen van begin tot einde. Bij elke stap is voldoende lesmateriaal voorzien, zodat de leerkracht er zelf mee aan de slag kan.

Meer info: www.ikdeel.be

Klimaatbendes

AANBEVOLEN DOOR HET DOCUMENTATIECENTRUM

Het documentatiecentrum maakte onderstaande selectie van interessante boeken, films, handboeken enz. over duurzame ontwikkeling.

- Groeten uit Transitie: duurzame ideeën voor het dagelijkse leven Eva Peeters, Kim Leysen, Kristien Hens - Boek | 2013
Het aspect duurzaamheid wordt bekeken in het dagelijkse leven. Op een lichtvoetige, humoristische manier komen onder andere vegetarisme, moestuinieren, autodelen en verbouwen aan bod.
- Terra reversa: de transitie naar rechtvaardige duurzaamheid Peter Tom Jones, Vicky de Meyere - Boek | 2016
Analyse van de redenen waarom de wereldwijde samenleving een overgang moet maken naar een duurzame ontwikkeling qua natuur en milieu.
- Het klein verzet Tine Hens - Boek | 2015
Kleinschalige projecten die uitgaan van een alternatieve economische orde.
- Transitie: onze welvaart van morgen Dirk Barrez – Boek | 2016
Dirk Barrez houdt een pleidooi voor een betrouwbare, stabiele economie die welvaart voortbrengt, met tegen 2050 tot tien maal minder broeikasgassen en materiaalgebruik.
- Duurzaam ontwikkelen... een wereldkans Anne-Marie Rakhorst – Boek | 2008
Een Nederlandse zakenvrouw geeft tips over het ontwikkelen van een duurzame samenleving.
- Documentaire 'Demain' Cyril Dion, Mélanie Laurent, Frederika Stahl - dvd | 2016
Door lokale initiatieven te tonen van op verschillende plekken in de wereld, worden mogelijke oplossingen voor de huidige problemen zichtbaar gemaakt. Dit zowel op ecologisch, economisch als sociaal gebied.
- Basisboek duurzame ontwikkeling Niko Roorda - Boek | 2015

Je kunt al dit materiaal gratis ontlenen in het documentatiecentrum.

Meer info: doc@west-vlaanderen.be en wereldhuis.bibliotheek.be

ONDERSTEUNING

Deze partners werkten mee aan de uitwerking van deze inspiratiegids. Doe een beroep op hun expertise bij het uitwerken van jouw duurzame projecten.

11.11.11

11.11.11 bundelt de krachten van 60 organisaties en ongeveer 20.000 vrijwilligers in 330 lokale groepen. Zij zetten zich in voor één gezamenlijk doel: een rechtvaardige wereld zonder armoede.

Binnen de werking van 11.11.11 wordt de coalitie Perspective 2030 opgericht (www.perspective2030.be). Een breed middenveld zet zich via politieke acties, ondersteuning van lokale vrijwilligers, verspreiding van educatieve materialen en gezamenlijke acties in voor Agenda 2030 - de SDG's.

Meer info: www.11.be

DJAPO

De educatieve organisatie Djapo wil kinderen keuzes leren maken voor een duurzamere wereld. Djapo combineert vaardigheden als filosoferen, creatief denken, systeemdenken en actiegericht werken met duurzaamheidsthema's als water, klimaat, handel en afval. Kinderen werken zo mee aan hun recht op een fijn leven op een gezonde planeet.

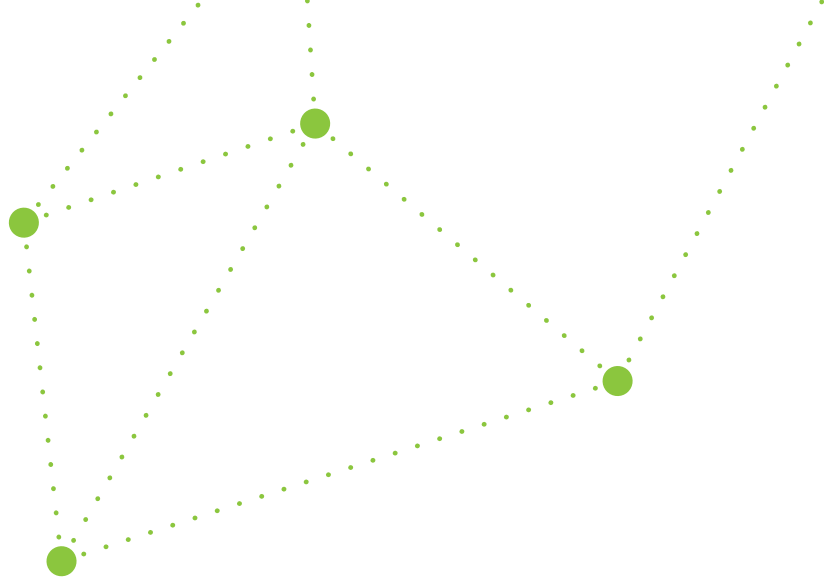
Meer info: www.djapo.be

MOS = DUURZAME SCHOLEN, STRAFFE SCHOLEN

MOS helpt om van de schoolomgeving een milieuvriendelijke en duurzame leer- en leefomgeving te maken, samen met de leerlingen, het schoolteam, de ouders, lokale besturen en het hele netwerk van de school. MOS is een leerproces met een concreet resultaat voor ogen. Resultaten worden bijgehouden, in de kijker gezet en gevierd! Als MOS-school maak je deel uit van een groeiende community die duurzame ontwikkeling hoog in het vaandel draagt.

MOS zorgt voor inspiratie en informatie, vormingen en begeleiding op maat.

Meer info: www.west-vlaanderen.be/mos of www.mosvlaanderen.be (voor registratie)

KLEUR BEKENNEN

Kleur Bekennen is een federaal programma rond opvoeden tot wereldburgerschap. Het wordt gefinancierd door de Belgische Ontwikkelingssamenwerking en gecoördineerd door het Belgisch Ontwikkelingsagentschap. Het programma wordt uitgevoerd in partnerschap met de Vlaamse provincies en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Bij Kleur Bekennen kun je terecht voor advies en begeleiding, een financiële stimulans via de projectoproep, educatief materiaal in ons documentatiecentrum, een databank met workshops voor leerlingen en nascholingen voor leerkrachten(teams) rond de diverse invalshoeken van wereldburgerschap.

Meer info: www.kleurbekennen.be

WERELDHUIS WEST-VLAANDEREN

Het provinciebestuur West-Vlaanderen steunt al heel lang projecten in het Zuiden. Tegelijk ondersteunt het initiatieven voor een groter draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking in West-Vlaanderen.

Uithangbord van het Wereldhuis is de campagne 'Word Wereldburger'. Onder deze noemer komen veel initiatieven samen. Het Wereldhuis -en de campagne in het bijzonder- benadrukt dat we samen op dezelfde aarde leven. Iedereen, veraf en dichtbij, nu en in de toekomst, moet op die wereld menswaardig kunnen leven. En daarvoor moet iedereen verantwoordelijkheid nemen: oud, jong, scholen, ondernemers, organisaties... Het Wereldhuis trekt resoluut de kaart van wereldburgerschap. Het organiseert educatieve en sensibiliserende activiteiten, geeft info op maat, brengt organisaties en mensen samen, ondersteunt initiatieven...

Meer info: www.west-vlaanderen.be/wereldhuis

BRONNEN

Djapo (2017). Hoe een haas een koe vangt. Kinderen keuzes leren maken voor een duurzamere wereld. Een aanpak voor Educatie voor Duurzame Ontwikkeling.

Doornenbal, J., Van Oenen, S., & Pols, W. (2012). Werken in de brede school: een pedagogische benadering. Bussum, Nederland: Coutinho.

Van Poeck, K. (2013). Natuur- en milieueducatie en actiecompetentie.

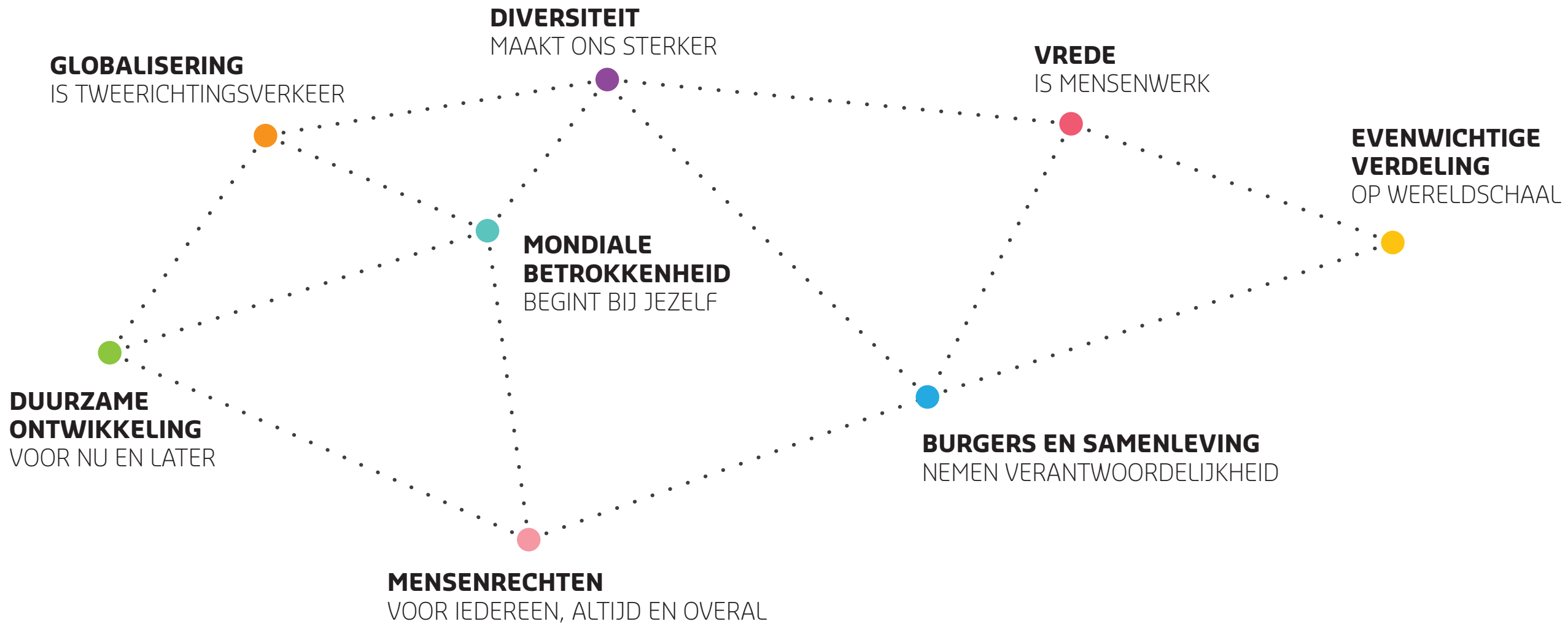
Cursus Natuur- en Milieueducatie. Deinze, België, 30 Januari - 1 Februari 2013, 1-8.

Verenigde Naties (2015). 17 doelstellingen om onze wereld te transformeren. Resolutie goedgekeurd door de Algemene Vergadering op 25 september 2015.

Vlaamse overheid, departement Omgeving. Educatie voor Duurzame Ontwikkeling. De vlag en de lading.

WORD WERELDBURGER

Wereldhuis West-Vlaanderen

Colofon

Deze publicatie werd uitgegeven in opdracht van de deputatie van de Provincie West-Vlaanderen.

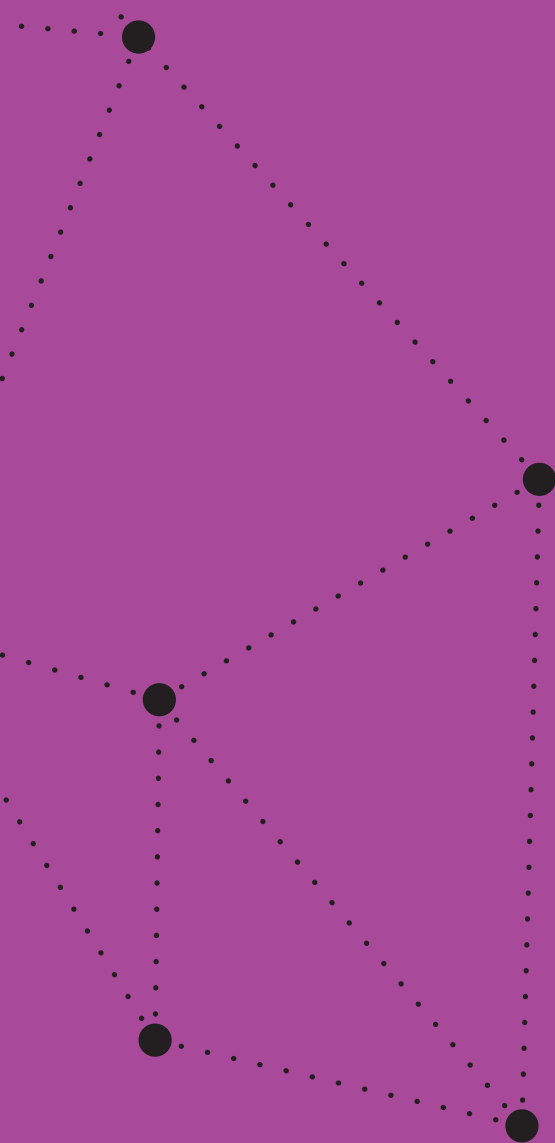
Redactionele coördinatie: Stefan Lannoo en Jan Desein, Wereldhuis West-Vlaanderen

Vormgeving en druk:
Grafische Dienst, Provincie West-Vlaanderen

Copyright: Provincie West-Vlaanderen

Verantwoordelijke uitgever:
Ann Tavernier, directeur dienst Economie,
Europese en Internationale Samenwerking
Provincie West-Vlaanderen, Provinciehuis
Boeverbos, Kon. Leopold III-laan 41,
8200 Sint-Andries

Wettelijk depotnummer: D/2017/0248/20

WERKEN AAN EDUCATIE VOOR DUURZAME ONTWIKKELING IN JE GEMEENTE

Wereldhuis West-Vlaanderen

Provinciaal forum voor relaties met het Zuiden

Hugo Verrieststraat 22

8800 Roeselare

τ 051 26 50 50

✉ wereldhuis@west-vlaanderen.be

www.facebook.com/wereldhuiswv

www.west-vlaanderen.be/wereldhuis